

Wagners vrouwen, afl. 1: Judith Gautier

door Johan Maarsingh

Dit is de eerste aflevering in een reeks artikelen over de vrouwen in Wagners leven. De reden waarom deze reeks wordt geopend met een artikel over Judith Gautier houdt enkel verband met de datum van haar overlijden: 26 december 1917, dat is binnenkort precies een eeuw geleden.

Judith Gautier was een Frans schrijfster die in 1845 werd geboren. Haar vader was de dichter Theophile Gautier (1811-1872). De meeste muzikliefhebbers zullen zijn naam kennen als de auteur van 'Les Nuits d'été', een beroemde liederencyclus van Hector Berlioz. Haar moeder was Ernesta Grisi (1816-1895), een zangeres (alt) die in Frankrijk in diverse operahuizen heeft gezongen. Zo zou Giacomo Meyerbeer voor haar een dramatische Romanze 'La fiancée du vieux château' hebben gecomponeerd. Zie Willi Schuh: 'Die Briefe Richard Wagners an Judith Gautier' Zürich 1936, blz.18. Zij was een zuster van de beroemde ballerina Carlotta Grisi, die de hoofdrol danste in het ballet *Giselle* (1841) van Adolphe Adam (1803-1856). Het libretto was geschreven door Theophile Gautier. Zelf legde Judith zich toe op het schrijven. Ze schreef een recensie van een uitgave van het door Charles Baudelaire vertaalde 'Eureka' van Edgar Allen Poe. Dit was een opdracht van haar vader, die het doorgaf aan een krant. Baudelaire was goed te spreken over dat artikel.

Het verblijf van een Chinese gast in haar ouderlijk huis is van grote betekenis geweest voor Judith. Van hem leerde zij de Chinese taal lezen, schrijven en spreken. Ze vertaalde ook literatuur uit het Chinees naar het Frans en deed in Frankrijk hetzelfde als Hans Betge in Duitsland: de belangstelling voor de Oosterse letterkunde en cultuur bevorderen. Genoemd moet worden de verzameling Chinese gedichten, uitgegeven in 1867 onder de titel 'Le Livre de Jade', gepubliceerd onder het pseudoniem Judith Walter.

Judith en haar zuster Estelle kregen op aandringen van hun moeder pianoles. De kennismaking met Carl Maria von Weber's 'Aufforderung zum Tanz' opende voor Judith pas goed de poorten naar het wonderrijk van de muziek. Ook bij Wagner stond Weber aan de wieg van zijn leven met muziek. Wagners muziek leerde ze kennen door een partituur van *Der fliegende Holländer*. Ze probeerde deze te lezen en er op de piano uit te spelen. 'Een plotseling inzicht onthulde mij, ondanks mijn ontelbare verkeerd aangeslagen pianotoetsen, de zin en de grootheid van deze tekst en deze muziek', aldus Gautier in haar boek 'Richard Wagner und seine Dichtung', een Duitse vertaling uit 1883. In 1867 huwde Judith Gautier de schrijver Catulle Mendès (1841-1909). Hij was redacteur van het tijdschrift 'Revue fantaisiste' en een groot bewonderaar van Wagner. Hij had van harte deelgenomen aan de tumultueuze acties rondom het schandaal bij de opvoering van *Tannhäuser* in 1861. Mendès had Wagner in een brief gevraagd medewerker te worden bij de 'Revue fantaisiste'. Daar kwam uiteindelijk niets van. Judith had tijdens concerten onder leiding van Jules Pasdeloup (1819-1887) fragmenten uit opera's van Wagner gehoord en was nog meer in de ban van zijn muziek gekomen. Het was haar wens de componist te ontmoeten. Ze zette haar mening over de muziek op schrift en stuurde dat aan Wagner, met het verzoek om commentaar en eventuele correcties. Wagner schreef haar in 1868 vanuit Luzern een brief waarin hij uitleg geeft over het voorspel tot het derde bedrijf van *Die Meistersinger von Nürnberg*, een van de werken, die ze had gehoord onder leiding van Pasdeloup. Op 16 juli 1869 arriveerden het echtpaar Mendès en hun vriend de schrijver Auguste Villiers de l'Isle-Adam (1819-1889) in Tribschen, om er een bezoek te brengen aan hun idool Richard Wagner. Hij woonde er met Cosima en vijf kinderen. Opvallend is dat ook Judith Gautier het over Wagner heeft als 'meester'. Het is een verblijf van 10 dagen. Er wordt veel geconverseerd, waarbij Wagner en zijn werk centraal staan. Wagner laat zijn gasten fragmenten horen uit de opera *Siegfried*, waarvan hij op dat moment de derde akte onder handen heeft.

De drie vrienden bezochten in München opvoeringen van *Das Rheingold* en *Die Walküre*. Ze woonden echter niet de premièrevoorstellingen bij, maar van *Das Rheingold* wel repetities en de generale repetitie. Bij die gelegenheid maakten ze kennis met dirigent Hans Richter, die het voorbereidende werk deed, terwijl Franz Wüllner de beide opera's in première bracht. In maart 1870 waren ze aanwezig bij een opvoering van *Lohengrin* in de Muntchouwburg in Brussel, onder de muzikale leiding van Hans Richter. Daar ontmoette Judith Gautier de schrijver Victor Hugo (1802-1885) die Frankrijk was ontvlucht vanwege zijn houding jegens Keizer Napoleon III. Op 26 juni 1870 vond in München de wereldpremière plaats van *Die Walküre*. Wederom was Franz Wüllner de dirigent en opnieuw was Wagner gekant tegen deze opvoering. Judith en Catulle woonden ook die voorstelling niet bij, maar wel latere voorstellingen in die stad, waarbij ook Franz Liszt aanwezig was.

Op de terugweg naar huis, verbleef het echtpaar Mendès bij Richard Wagner en Cosima, in Tribschen. Daar waren ze ook op 19 juli 1870, de dag waarop de oorlog tussen Frankrijk en Duitsland werd verklaard. Wagner stak zijn pro-Duitse gezindheid niet onder stoelen of banken. Judith en Catulle lieten hem begaan, en zij allen kwamen overeen dat ze in deze situatie het gespreksonderwerp zouden beperken tot zaken aangaande de kunst. Kunst als samenbindende factor. Wagner zelf hield zich daar niet aan en zo ontstond er vervreemding tussen hem en Catulle Mendès, die uiteindelijk toegaf geen vriend van Wagner te kunnen zijn. Wat bij Mendès overeind bleef was een grote inzet voor Wagners kunst. Hij was de librettist van diverse opera's: *Gwendoline* (première op 10 april 1886, Brussel) van Emmanuel Chabrier (1841-1894); Debussy's onvoltooide opera *Rodrigue et Chimène* (1890-92) en *La Carmélite* (1902) van Reynalde Hahn. In 1893 hield Mendès een inleiding tot *Die Walküre*, waarbij o.a. Claude Debussy als pianist optrad. Judith was niet aanwezig bij de gebeurtenissen in Bayreuth op Wagners verjaardag in 1872, toen hij de eerste steen legde voor het Festspielhaus en een uitvoering dirigeerde van Beethovens Negende symfonie. Ze was wel aanwezig tijdens de Festspiele in Bayreuth, zowel in 1876 als in 1882. In het bijzonder in de periode september 1876 tot ongeveer februari 1878 heeft de correspondentie van Wagner aan Judith Gautier een bijzondere inhoud. Wagner spreekt haar aan met Chère âme! Douce âme! Wagner blijkt helemaal verliefd op haar te zijn. Wat zou er tijdens de Festspiele van 1876 tussen deze twee mensen zijn voorgevallen? Willi Schuh stelt in zijn boek uit 1936 dat er geheime ontmoetingen moeten hebben plaatsgevonden.

Er bestaan helaas geen brieven meer die door Judith aan Wagner zijn geschreven. Dat maakt het onmogelijk alle informatie te verkrijgen over wat er zich tussen Richard en Judith heeft voorgedaan en biedt veel ruimte voor vermoedens. Er blijft een sluier van mysterie hangen over de verhouding tussen hen beiden. Judith heeft tegenover mannen ontkend dat er een intieme relatie was tussen haar en Richard Wagner. In het gezelschap van dames zou ze daar juist geheimzinnig over hebben gedaan. Wagner is bevangen door een koorts van verliefdheid in zijn brieven aan Judith. Hij krijgt het voor elkaar dat Judith hem vanuit Parijs allerlei parfums, zijden stoffen, zelfs pantoffels stuurt. Judith moest van Wagner deze parfums en andere artikelen sturen naar een kapper in Bayreuth, een zekere Herr Bernhard Schnappauf, gevestigd in de Ochsengasse in Bayreuth. Het helpt hem blijkbaar bij de creatie van zijn nieuwste bijdrage aan de opera *Parsifal*.

Passages uit brieven die Wagner in de anderhalf jaar na hun ontmoeting(en) tijdens de eerste Festspiele aan Judith schreef laten zien dat hij intensief met haar sprak over de inhoud van Parsifal, maar ook dat dit buiten Cosima omging, voor wie hij zijn verliefdheid verborgen moest houden. In zijn brief van 27 november 1877 lezen we over Klingsors Zauberwädchen:

‘Misschien zullen zij op deze melodie zingen: Kom kom, jonge held, schone jongen enz. U zult het wel zien en het zal u behagen. Indien echter niet! Zult u mij ook dan en desondanks beminnen? O ja! En al mocht u het niet willen, dan zal ik u toch kussen!. O, ik bezit al een ding, dat ik Judith noem.’ En op 4 december eindigt een brief met:

‘U kunt Cosima antwoorden, ik heb haar niets over uw brief verteld.’

Judith beschouwen als Wagners Parsifal-muze is echter overdreven. Maar de gedachten aan haar, in combinatie met de luxe uit Parijs zijn vermoedelijk essentieel geweest voor het voltooiën van dit werk.

In 1877 draagt Wagner zijn uitgever Schott op een exemplaar van het libretto van *Parsifal* te sturen aan Mme Judith Gautier, 50 Rue des Martyrs in Parijs te sturen. Ze heeft een Franse vertaling van *Parsifal* gepubliceerd. In meerdere brieven aan Judith noteert Wagner muziekfragmenten uit het werk. In datzelfde jaar 1877 stuurt Wagner haar een Albumblatt met een fragment uit het slot van de eerste akte van *Parsifal*, waar het koor zingt ‘Nehmet hin mein Blut / Nehmet hin meinen Leib / Um unser Liebe Willen! / Nehmet hin meinen Leib / Nehmet hin Mein Blut / Auf dass ihr mein’ gedenkt’.

Judith Gautier vertaalt dit met:

Prenez mon corps,
Prenez mon sang
au nom de notre amour!
Prenez mon sang,
Prenez mon corps
en mémoire de moi!

Het is afgedrukt in het door Judith Gautier in 1882 gepubliceerde ‘Richard Wagner et son oeuvre poétique’, bij de brief die Wagner schreef op 9 november 1877. Het

fragment is eveneens te vinden in het eerste genoemde boek van Willi Schuh tussen blz. 152-153. In de reeds genoemde brief van 4 december 1877 schrijft Wagner aan Judith over de aard van de erotische macht die Kundry bezit. Deze is in het Frans te beschrijven met het woord ‘terrifiante’, angstaanjagend. Er valt nauwelijks aan te twijfelen dat Judith Gautier een bijzondere band had met *Parsifal*, zeker in het hart van de componist zelf. In 1914 verscheen er een geïllustreerde editie van haar vertaling van het libretto bij uitgeverij Schott.

Judith Gautier publiceerde vele boeken, gedichten, romans, drama, met muziek van een componist met wie ze rond 1877 een relatie had: Louis Benedictus (1850-1921), zijn ouders kwamen uit Nederland. Judith vroeg Wagner naar zijn mening over diens muziek, maar daar heeft Wagner zich aan onttrokken, hij wilde Judith niet kwetsen.

In 1877 kocht Judith een groot huis in Saint Énogat. Ze noemde haar huis ‘Le pré aux oiseaux’, de Vogelweide, dit is een eerbetoon aan Walther van der Vogelweide, een personage uit Wagners *Tannhäuser*. Nu hield Judith ook van katten, het is de vraag of dat vogels in deze weide deed komen.

In 1910 werd zij als eerste vrouw benoemd tot lid van de Académie Goncourt.

In de laatste vijftien jaar van haar leven woonde ze in haar huis in Saint Énogat samen met een aangenomen dochter Suzanne Meyer-Zundel (1882-1971) eveneens een schrijfster. Zij heeft er voor gezorgd dat veel brieven in het bezit van Judith uiteindelijk terecht kwamen in de Bibliotheque Nationale. Ze zijn begraven dicht in de buurt bij het huis van Judith Gautier.

